

RESOLVE

NETWORK

KRATAK PREGLED

Migracija, ekstremizam i opasne igre okrivljanja: Dešavanja i dinamika u Srbiji

Marina Lažetić

Cjelokupan izvještaj DOI: <https://doi.org/10.37805/wb2021.1>

Stavovi izraženi u ovom izvještaju su lični stavovi autora. Oni ne odražavaju nužno stavove RESOLVE Network, U.S. Institute of Peace (Američkog instituta za mir) niti bilo kojeg subjekta vlade SAD.

Ubrzan dolazak stotina hiljada migranata u Evropsku uniju (EU) sa Bliskog istoka, iz južne Azije i Afrike¹ koji je počeo 2015. godine podudarao se sa porastom podrške antiimigracionoj retorici i krajnjoj desnici u mnogim evropskim zemljama.² Značajan broj ovih migranata došao je u EU putem koji je postao poznat kao „Balkan Route“ (balkanska ruta)³, glavnom tranzitnom kopnenom rutom koja presijeca Zapadni Balkan.⁴ Međutim, 2016. godine ova ruta je zvanično „zatvorena“, zbog čega su mnogi od ljudi koji su pokušavali da stignu do Evrope ostali „nasukani“ na Balkanu.⁵ Primjera radi, 2020. godine je unutar granica Srbije u svakom trenutku bilo prisutno oko 7.000 migranata i izbjeglica⁶. Ovo prisustvo migranata na Balkanu nije prošlo nezapaženo, a u nekim slučajevima je čak i podstaklo povećanu aktivnost i mobilizaciju među krajnjim desničarima koji se protive njihovom prisustvu u regionu. Kroz istraživanje ovog fenomena, ovaj izvještaj je usmjeren na dinamiku vezanu za migraciju i reakcije na nju na strani krajnjih desničara u Srbiji, jednoj od zemalja na „Balkan Route“ (balkanskoj ruti).

Iako su u Srbiji prisutna rasistička uvjerenja poput „teorije o velikoj zamjeni stanovništva“, teorije zavjere kojom se tvrdi da „nativne bijele Evropljane u njihovim zemljama zamjenjuju nebijeli imigranti iz Afrike i sa Bliskog istoka“,⁷ koju propagiraju neki krajnje desničarski i antiimigracioni pokreti⁸, kao i diskriminacija

- 1 Fraza „migraciona kriza“ je pod navodnicima u cijelom ovom izvještaju kako bi odražavala popularni diskurs o migracijama i da bi se istovremeno istaklo da kriza nije nužno vezana za samu migraciju koliko za jezik, društveni i politički diskurs i nesposobnost država i međunarodnih organizacija da se usaglase o najboljem načinu pružanja pomoći i zaštite ljudima na svojim granicama i unutar njih.
- 2 „Europe and Right-Wing Nationalism: A Country-by-Country Guide“ (Evropa i desničarski nacionalizam: vodič za pojedinačne zemlje) *BBC News*, 13. novembar 2019, <https://www.bbc.com/news/world-europe-36130006>.
- 3 Bodo Weber, *The EU-Turkey Refugee Deal and the Not Quite Closed Balkan Route (Sporazum EU i Turske o izbjeglicama i ne baš zatvorena balkanska ruta)* (Sarajevo: Friedrich-Ebert-Stiftung, 2017), <http://www.democratizationpolicy.org/summary/eu-turkey-refugee-deal-and-the-not-quite-closed-balkan-route/>.
- 4 „Zapadni Balkan“ se odnosi na region koji obuhvata Albaniju, Bosnu i Hercegovinu, Hrvatsku, Crnu Goru, Kosovo, Sjevernu Makedoniju i Srbiju. Iako je Hrvatska često isključena iz Zapadnog Balkana s obzirom na njeno članstvo u Evropskoj uniji, nedavna ratna istorija ove zemlje i njeni odnosi sa susjednim zemljama Zapadnog Balkana govore u prilog njenim stalnim vezama i uticaju u regionu.
- 5 Francisco de Borja Lasheras, Vessela Tcherneva i Fredrik Wesslau, *Return to Instability: How Migration and Great Power Politics Threaten the Western Balkans* (Povratak u nestabilnost: kako migracije i politika velikih sila ugrožavaju Zapadni Balkan) (London: European Council on Foreign Relations (Evropski savjet za spoljne odnose), 2016), https://ecfr.eu/publication/return_to_instability_6045.
- 6 Prema UNHCR, Srbija je imala „3.180 novoregistrovanih lica u januaru 2021. godine u poređenju sa 1.695 u februaru 2019), a 2.273 u februaru 2021. godine u poređenju sa 2.633 u februaru 2020)“. Pogledajte: „UNHCR Serbia Monthly Update, January – February 2021“ (Mjesečni izvještaj UNHCR za Srbiju, januar–februar 2021), *visoki komesar Ujedinjenih nacija za izbjeglice*, 12. mart 2021.
- 7 Anti-Defamation League (Antidefamacijska liga), „‘The Great Replacement’: An Explainer“ („Velika zamjena stanovništva“: objašnjenje), *Antidefamacijska liga*, <https://www.adl.org/resources/backgrounders/the-great-replacement-an-explainer>.
- 8 Ibid.

romske populacije, krajnji desničari ne pominju eksplicitno u svojoj retorici rasne tenzije, kao što to čine neke krajnje desničarske grupe u zapadnoj Evropi ili SAD. Umjesto toga, retorika krajnje desnice u Srbiji je i dalje usredsređena na frustracije vezane za politički establišment, etnički nacionalizam i antimanjinska osjećanja potkrijepljena zabrinutošću zbog razvodnjavanja srpskog nacionalnog identiteta. U ovom kontekstu, čini se da je dolazak migranata izvan regiona Zapadnog Balkana u Srbiju pružio novu tačku okupljanja i priliku za krajnje desničare da preoblikuju svoju agendu i udalje je sa pozicija ratnog etničkog nacionalizma koje datiraju od sukoba 1990-ih, te da je približe „evropeizovanom“ diskursu, naglašavajući evropsko nasljeđe i zajedničku borbu protiv „autsajdera“.⁹ Ovakva „evropeizacija“ koja se na Balkanu manifestuje kao zabrinutost zbog velikog broja migranata i izbjeglica popularizovana je u mejnstrimu od strane evropske krajnje desnice. Srpska krajnja desnica je učila iz evropskih strategija i usvajala ih, a u nekim slučajevima su je i obučavali evropski krajnji desničari.¹⁰

U ovom izvještaju se ispituje uticaj „migrantske krize“ i kako su je koristili ekstremisti krajnje desnice u Srbiji kroz detaljnu analizu tekućih i novonastalih trendova i aktivnosti krajnje desnice u zemlji. Nadovezujući se na prethodno istraživanje koje je sproveo autor,¹¹ ovaj izvještaj otkriva da je kretanje ljudi sa Bliskog istoka, iz južne Azije i Afrike preko Zapadnog Balkana i njihovo dugotrajno raseljavanje u regionu stvorilo novi fenomen oko kojeg su ekstremisti i organizacije krajnje desnice mogli da organizuju i mobilišu podršku, kako unutar regiona tako i jačanjem veza sa globalnom krajnjom desnicom.

Izvještaj najprije predstavlja analizu važnih obrazaca u vezi sa krajnje desničarskim ekstremizmom u Srbiji, nakon čega slijedi ispitivanje uloge i uticaja „migracione krize“ na aktivnost krajnje desnice u zemlji u periodu od 2015. do 2020. godine. Istovremeno, izvještaj ispituje i u kojoj mjeri je antiimigrantska

9 Pišući o ovom fenomenu, Florijan Biber primjećuje da „ideološka srž evropeizma uključuje nacionalne identitete i snažno je utemeljena na civilizacijskom razumijevanju Evrope kao kontinenta bijelih hrišćana sa zajedničkom istorijom i kulturnim vrijednostima. Ovo shvatanje nužno isključuje one koji nijesu Evropljani po porijeklu“. Više informacija potražite u: Florian Bieber, „How Europe’s Nationalists Became Internationalists“ (Kako su evropski nacionalisti postali internacionalisti), *Foreign Policy*, 30. novembar 2019, <https://foreignpolicy.com/2019/11/30/how-europes-nationalists-became-internationalists/>.

10 Jelena Ćosić, Lawrence Marzouk i Ivan Angelovski, „British Nationalist Trains Serb Far-Right for ‘Online War’“ (Britanski nacionalista obučava srpsku krajnju desnicu za „onlajn rat“), *Balkan Insight*, 1. maj 2018, <https://balkaninsight.com/2018/05/01/british-nationalist-trains-serb-far-right-for-online-war-04-30-2018/>.

11 Marina Lažetić, „Migraciona kriza i krajnje desničarske mreže u Evropi: slučaj Srbije“, *Journal of Regional Security* 13, br. 2 (2018): 1–48, <https://doi.org/10.5937/jrs13-19429>.

retorika postala integrisana u odgovore krajnje desnice na drugu novonastalu i postojeću društvenu i političku dinamiku, naime, na pandemiju bolesti COVID-19 i evroskepticizam.

Migracija: novi okvir za postojeći fenomen

Organizacija i ideološki stavovi unutar srpske krajnje desnice istorijski su duboko ukorijenjeni u ideji da je neophodno da se zaštiti „nacionalni identitet“ Srbije od navodnih neprijatelja. Iako je uloga „neprijatelja“ tokom decenija dodjeljivana raznim entitetima, posljednjih godina se u srpskoj krajnjoj desnici pojavio snažan antiimigracioni narativ koji migrante i izbjeglice prikazuje kao entitet čija kultura i vrijednosti ugrožavaju srpski narod i njegov identitet.¹² Ova dinamika je donekle slična narativima krajnje desnice koji su se pojavili u drugim balkanskim zemljama, kao što je Bosna i Hercegovina.¹³ Srpska krajnja desnica smatra ove „nove“ izbjeglice i migrante drugačijim od izbjeglica iz drugih zemalja regiona, poput Bosne i Albanije. Za srpsku krajnju desnicu, takve izbjeglice izvan regiona smatraju se vjerski radikalnijim (npr. pristalicama „neliberalnog islama“) i kao takve predstavljaju veću prijetnju za Srbiju.¹⁴

Ekstenzivna migracija ljudi koji dolaze na Zapadni Balkan, u velikoj mjeri zbog sukoba u Siriji, stvorila je priliku za krajnje desničare u Srbiji da se povežu sa globalnim krajnje desničarskim antiimigracionim ekstremističkim tezama i agendama.¹⁵ Od tada, evropski krajnji desničari protivnici imigracije ne samo da posjećuju Srbiju, već su obezbijedili i obuku za svoje srpske kolege o tome kako da se organizuju, kako da vode kampanju protiv imigracije i kako da efikasnije iskoriste medije za promociju svojih platformi.¹⁶ Smatra se da učešće ovih spoljnih aktera doprinosi daljoj polarizaciji u srpskom društvu, povećavajući

12 Ivica Petrović, „Srpski desničari vode kampanju preko leđa migranata“, *DW*, 20. februar 2020, <https://www.dw.com/sr/srpski-desni%C4%8Ddari-vode-kampanju-preko-le%C4%91a-migranata/a-52445721>.

13 Sead Turčalo i Hikmet Karčić, „The Far Right in Bosnia and Herzegovina: Historical Revisionism and Genocide Denial“ (Krajnja desnica u Bosni i Hercegovini: istorijski revizionizam i poricanje genocida) *Balkan Insight*, avgust 2021, https://balkaninsight.com/wp-content/uploads/2021/08/The-Far-Right-in-Bosnia-and-Herzegovina_preview_without-IRI-logo.pdf.

14 Vladimir Vuletić, *Impacts of the Migration Crisis on Local Governments and Communities in Serbia and Possibilities for Integration (Uticaji migracione krize na lokalne samouprave i zajednice u Srbiji i mogućnosti integracije)* (Beograd: United Nations Development Programme (Program Ujedinjenih nacija za razvoj), 2016), https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/UNDP_SRB_Advocacy_Report_EN_Crisis_fin2_0.pdf.

15 Marina Lažetić, „Migraciona kriza i krajnje desničarske mreže u Evropi“.

16 Ćosić, Marzouk i Angelovski, „British Nationalist Trains Serb Far-Right for ‘Online War’“ (Britanski nacionalista obučava srpsku krajnju desnicu za „onlajn rat“).

opštu atmosferu straha među lokalnim stanovništvom prema njihovim „novim komšijama“ (migrantima), za koje se plaše da će nametnuti svoju spoljnu kulturu i način života srpskoj zajednici.¹⁷ Daljoj sekuritizaciji migracije u Srbiji, koju karakterišu strože pogranične mjere i prisustvo vojske u centrima za azil za migrante, doprinijeli su i antiimigracioni protesti i druge aktivnosti koje predvode krajnji desničari. U zemlji u kojoj su migracione politike ne samo nedavno usvojene, već se i neujednačeno sprovode i gdje su stanje demokratije i vladavine prava i dalje nesigurni, ovi protesti, aktivnosti i zakoni predstavljaju potencijalni bezbjednosni rizik za lokalno stanovništvo, kao i za same migrante i izbjeglice, jer antiimigracione agende i akcije podstiču krajnje desničarske grupe za koje se već smatra da predstavljaju prijetnju za građanske slobode.¹⁸

Kriza koja se pogoršava: uticaj pandemije

Nesigurna situacija za nekoliko hiljada migranata koji su se zaglavili na Balkanu u pokušaju da stignu do zapadne Evrope, uz intenziviranje antiimigracionih kampanja, dodatno je pogoršana u jeku bolesti COVID-19. Iako se pandemija podudarila sa porastom antiimigracione retorike na globalnom nivou, sa efektom uvođenja nekih krajnje desnih ideja i diskursa,¹⁹ Srbija je sprovela neke od najstrožih mjera za suzbijanje izbijanja bolesti COVID-19,²⁰ pri čemu su neke primijenjene disproporcionalno na migrante i izbjeglice.²¹ Primjera radi, tokom policijskog časa koji je Vlada Srbije uvela 2020. godine, migrantima je bilo zabranjeno da napuštaju centre za azil bez obzira na razlog. Iako je ova politika bila u skladu sa

17 Grupa 484, „Migracijski izazovi, lokalne politike“, pristupljeno 25. jula 2021, https://www.grupa484.org.rs/h-content/uploads/2020/04/Migracijski_izazovi_lokalne_politike_ucesce_gradjana-grupa-484.pdf.

18 Maja Živanović i Ognjen Zarić, „Širenje neistina o migrantima u Srbiji“, *Radio Slobodna Evropa*, 10. novembar 2020, <https://www.slobodnaevropa.org/a/lazne-vesti-o-migrantima-i-izbeglicama-srbija/30940207.html>.

19 Prema istraživanju Mreže psihosocijalnih inovacija, 75% građana Srbije ima negativan stav prema migracijama, a više od četvrtine građana smatra da mediji stvaraju antiimigraciona osjećanja naglašavajući opasnosti koje migranti predstavljaju za bezbjednost lokalnog stanovništva. Oko 40% građana vjeruje u teorije zavjere u vezi sa migrantima. Pogledajte: Jovana Bjekić, Marko Živanović, Maša Vukčević Marković, Milica Ninković i Irena Stojadinović, *Stavovi prema migrantima i izbeglicama u Srbiji* (Mreža psihosocijalnih inovacija, jun 2020), https://psychosocialinnovation.net/wp-content/uploads/2020/08/Stavovi-prema-izbeglicama-i-migrantima_2020.pdf.

20 Milica Vojinović, „Serbia’s COVID-19 Lockdown Takes an Authoritarian Turn“ (Lokdaun u Srbiji zbog bolesti COVID-19 dobija autoritarnu konotaciju), *Organized Crime and Corruption Reporting Project* (Projekat izvještavanja o organizovanom kriminalu i korupciji), 2. april 2020, <https://www.occrp.org/en/daily/11992-serbia-s-covid-19-lockdown-takes-an-authoritarian-turn>.

21 Marija Antić i Danica Santić, „Serbia in the Time of COVID-19: Between ‘Corona Diplomacy’, Tough Measures and Migration Management“ (Srbija u doba COVID-19: između „korona demokratije“, teških mjera i upravljanja migracijama), *Eurasian Geography and Economics* 61, br. 4–5 (2020), <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/15387216.2020.1780457>.

širim mjerama u Srbiji koje su ograničavale kretanje čak i građanima, migranti su dodatno bili izloženi angažovanju vojske koja je čuvala azilantske i prihvatne centre. I ograničenje kretanja migranata van centara i prisustvo vojske u tim centrima nastavili su se i nakon što su ublažene mjere zaštite za ostatak stanovništva. Angažovanje vojnih resursa u centrima za azil predsjednik Srbije je pravdao tvrdeći da se radi o načinu „zaštite“ lokalnog stanovništva.²² Pokreti krajnje desnice kao što su Narodne patrola i Levijatan, rasistička, krajnje desničarska organizacija koja djeluje pod maskom zalaganja za prava životinja, pri čemu su oba postala istaknuta nakon pandemije, takođe su sproveli sopstvene „zaštitne“ mjere. Pod izgovorom da uskaču tamo gdje država nije uspjela da zaštiti i osigura bezbjednost srpskog naroda, ove grupe su 2020. godine poslale muškarce obučene u crno da terorizuju i migrante i pripadnike lokalne zajednice.²³

Evroskepticizam: jačanje agende srpske krajnje desnice

Očigledna nezainteresovanost EU za uključivanje pojedinih zemalja Zapadnog Balkana u Uniju dovela je do osjećaja „napuštenosti“ regiona, koji je prisutan u nekoliko društvenih i političkih diskursa u Srbiji. „Migraciona kriza“ u kombinaciji sa pandemijom pogoršala je osjećaj da je Unija napustila Zapadni Balkan i ostavila ga da sam riješi pitanje migracija, dok je EU obezbijedila svoje granice.²⁴ Smatra se da takve percepcije EU otvaraju prostor drugim spoljnim silama da ostvare svoje interese i uticaj,²⁵ a osnažili su ih najviši politički predstavnici, uključujući predsjednika Srbije, Aleksandra Vučića, koji je nedavno dao izjave aludirajući na „napuštanje“ Srbije od strane EU²⁶ i ističući podršku koju je Srbija dobila od svojih drugih spoljnih partnera – Rusije i Kine. Istraživanja sugeriraju da su predsjednikove izjave, u kombinaciji sa ograničenim protokom informacija i strogom kontrolom medija koju je vlada nametnula posljednjih godina, snažno uticale na građane Srbije, od kojih većina vjeruje da Kina i Rusija predstavljaju jedine prave

22 Veljko Popović, „Vučić poslao vojsku na migrante, analitičari tvrde – predizborni marketing“, *Glas Amerike*, 16. maj 2020, <https://www.glasamerike.net/a/vojska-srbije-migranti-vucic-sid-ejdus-lunic-bcpb/5422555.html>.

23 Radio Slobodna Evropa, „Nevladine organizacije upozorile na rast ksenofobije prema migrantima u Srbiji“, *Radio Slobodna Evropa*, 10. decembar 2020, <https://www.slobodnaevropa.org/a/30993655.html>.

24 Emilio Cocco, „Where is the European Frontier? The Balkan Migration Crisis and its Impact on Relations between the EU and the Western Balkans“ (Gdje je evropska granica? Balkanska migraciona kriza i njen uticaj na odnose između EU i Zapadnog Balkana), *European View* 16, br. 2 (2017): 293–302, <https://journals.sagepub.com/doi/10.1007/s12290-017-0471-5>.

25 de Borja Lasheras, Tcherneva i Wesslau, *Return to Instability (Povratak u nestabilnost)*.

26 Nedeljnik, „Samo Kina može da nam pomogne, evropska solidarnost ne postoji...“, *Nedeljnik*, 15. mart 2020, <https://www.nedeljnik.rs/samo-kina-moze-da-nam-pomogne-evropska-solidarnost-ne-postoji/>.

„prijatelje“ Srbije.²⁷ Uvjerenje da demokratski napredak i EU integracije gube na intenzitetu, zajedno sa uvjerenjem da su Rusija i Kina jedini pravi prijatelji srpskog naroda, dodatno se promoviraju kroz snažne medijske i internet kampanje koje podržavaju narative krajnje desnice.²⁸

27 Institute of European Affairs (Institut za evropske poslove), „Istraživanje javnog mnjenja – stavovi građana Srbije prema Rusiji“, *Institute of European Affairs*, 21. maj 2020, <https://iea.rs/en/blog/2020/05/21/istrazivanje-javnog-mnjenja-stavovi-gradjana-srbije-prema-rusiji/>.

28 Paul Stronski i Annie Himes, *Russia's Game in the Balkans* (Igra Rusije na Balkanu) (Washington, DC: Carnegie Endowment for International Peace, 2019), <https://carnegieendowment.org/2019/02/06/russia-s-game-in-balkans-pub-78235>.

O autoru

Marina Lažetić je doktorand na Fletcher School i istraživač migracija i ekstremizma. Njeno istraživanje je usmjereno na zaštitu populacija u pokretu i razumijevanje korišćenja migracija kao alata za mobilizaciju krajnje desničarskih pokreta. Marina je izvršni direktor Inicijative za prisilno raseljavanje (Initiative on Forced Displacement) na Univerzitetu u Bostonu, gdje sprovodi istraživanja, vodi četiri programa o pedagogiji i istraživanju prinudnog raseljavanja u (Kolumbiji, Libanu, Ugandi i Teksasu, SAD), te sprovodi virtuelne globalne programe razmjene za studente i postdiplomce, istraživače i edukatore. Ona takođe rukovodi projektom Refugees in Towns Project (Projekat za izbjeglice u gradovima), na kojem radi sa velikim timom studenata škole Fletcher na pisanju studija slučaja o integraciji u gradovima širom svijeta. Marina je ranije radila za neprofitne organizacije i institucije kao što su Fondacija za otvoreno društvo, Beogradski centar za bezbjednosnu politiku i Ljekari bez granica. B.A. (diplomirala) je ljudska prava i sociologiju na Bard College i Master of Arts in Law and Diplomacy (magistrirala pravo i diplomatiju) na Fletcher School of Law and Diplomacy.

RESOLVE NETWORK

research•informed practice•improved policy on violent extremism•

www.resolvevet.org

RESOLVE je smješten u institutu U.S. Institute of Peace (Američkog instituta za mir) i nadovezuje se na njegovo višedecenijsko nasljeđe po pitanju dubokog angažovanja u zajednicama pogođenim sukobima.

